

վրայ հիմնուելով, չի կրնար եւ չպարտի սառնաւորութեամբ վարուիլ քրիստոնեաներուն անմահանքնութեան հանդէպ » Երդուեալները արեւմտեան թեմաք անպարտ կ'արձակեն Գուլ-գուլեայր, նկատելով որ ան պատնասած է Ռուբըր լիւթինըրութեան արգար եւ սուրբ պատգամով մը ։ Արդ, երեք տարի անոյ, Մուշեղ անուեւով Հայոք որ, ճիշդ նմանօրինակ պարագայներու մէջ, իր ազգականներն սպաննող Տաճիկ մը Գաճիկներէ մէջ խեղճած էր ։ անդ-լիական գաղաարաններէն մահուան գաղաարաւատեցաւ եւ կախարան հանուեցաւ... ։

Ոչ իր թրաւունք ունի հետեւցնել մեր այս տողերէն ։ Եւ ուստամով ենք մենք եւ անգլիստեանք ։ մերս « Խուստամով » չենք ։ բայց « անգլիստեան » ալ ըլլալու պատճառ չենք տեսներ, եւ կր կարծենք թէ Ռուբըր « ազգական » եւ Անգլիացիք « անգլիստեան » պաշտպան » ենթագործող տղայական պարագանք մըն է ։ եւ պէտք է երեւք յոռոտանք ինչ որ մեր անգլիստեանութիւնը մեզի աղէտք պատճառեց ։ Մենք ոչ անգլիստեանք ։ ոչ ուստամեղ պէտք է ըլլանք, ալլ հայսպետ, եւ գիտնանք զորոնք մենք ըլլալու որ կրնան մեր գաղտնի օգտակար ըլլալ ։

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՐԴՈՂԱՅԻ ՄԷ՞՞

Սրակ Չօպանեան աւարտելու մօտ է իր Փերաներէն հատորը Հայ վիպասաններ տխորոտով, զոր կողմէրի հայ թերեւոր շատոյց ծանուցած են ։ Այլ հատորը պիտի պարուստակէ էջեր Արտիկանէն ու Բաֆֆիէն, նորովէպէր Երկր-վանդաղէն, Փափագեանէն, Լէօն, Բապարեանէն, Սվաճեանէն, Կամարասեանէն, Տիկի Սվաճեանէն, Հրանդէն, Չօրապէն, եւն. ։ իւրաքանչիւր հեղինակին համառօտ կենսագրութեամբ, Հատորին յառաջաբանը պիտի գրէ Փրանսացի ծանօթ գրագետ մը ։ Հատորը լոյս կ'տեսնէ 4—5 ամիսէն Անկից անմիջապէս յետոյ, Չօպանեան պիտի փութայ աւարտելու իջ գործ մը, « Հայ բանաստեղծներ », զոր նոյնպէս մասամբ պատրաստած է արդէն, եւ որ պիտի պարուստակէ հայ ժամանակակից բանաստեղծներու լուսագոյն էջերէն հատորաւորութիւն մը Փրանսերէնի թարգմանութեամբ, Այս երկու պրքերը սկզբնաւորութիւնը պիտի ըլլան ամբողջ Շարքի մը, (Փրանսերէն գրական թարգմանութիւն մը եւլիէն պատմութեամբ, Նաթիկայի ղաթթիներուն, Արտիկանի վերջին, եւն) ։ Չօպանեան կ'ուզէ աշայէտով իրագործել ինչ որ ուրուագծած է իր բանաստեղծութեամբը Հայաստանի պատմութեան եւ գրականութեան վրայ(*) ։ եւ ինչ որ Անաթոլի Ֆրանս, որ այդ բանաստեղծութեանը կը նախադասէր, սքանչելի կերպով զորոնք եւ բացառիկ իր ճառին հետեւեալ հատուածին մէջ ։

(*) L'ARMÉNIE, son histoire, sa littérature, son rôle en Orient, par A. Tchobanian, avec une introduction par A. France.

« Պարոն Արշակ Չօպանեան մեզի պիտի ծանչնէր զգրականութիւնը այդ երկրին զոր իր դժբաղդութիւններով միայն կրճանչանաւ ։ Պիտի պարզէ մեզի հայկական միտքը, դարեւրուն մէջէն եւ մեզի լսելի պիտի ընէ մերթ զերեցանական ու մերթ ողբաբեր ձայնը Ժողովուրդ մը, որ այնքան դարեւր ի վեր ի հայրենիքէն ալքիացած, կը տեսէ, կը տուայ, կը յուսայ ի վրիտանիանէր որ այս Հայերը իրօք ժողովուրդ մըն են իրօք, կրճանական դաւանանքներու նոյնութիւնը, նոյն յիշատակներուն եւ նոյն յոյսերուն համահաղորդութեամբը, զգացմանց եղբայրութեամբը, միեւնոյն կենսքով ապրելու, միեւնոյն հոգով մտածելու հօր ու յարատեւ կամքով եւ պիտի խոստովանին որ այս ժողովուրդը, մտացի եւ գիւցազնական, արեւմտեան աշխարհին բարձրագոյն գաղափարներն ընդգրկելու հակամբ, իրաւունք ունի ա'յնքան իր հանճարովն որքան իր զրօքազուլութիւններովը համակրութիւնը վա-յելելու այն ժողովուրդներուն որոնցմէ ըզլիցեան արգարութեան եւ ազատութեան գաղափարները » ։

ԳԻԹԱՊՃԻ ԽԱՆԻ ԵՒ 1900Ի ՃՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԻՆ ՊԱՐՍՎԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆԸ

Թանի հոկտ. 13 թուոյն յաւելուածին մէջ կը կարդանք հետեւեալ յօդուածը ուր հանձնքով կը գտնենք 1900ի ցուցանահնդէսին պարական կան բաժնին ընդհանուր յանձնապետար հայապէի Գիթապի խանին ծրագիրը գովեստով յիշատակուած ։

« Բէ տ'Օրսէի վրայ կը կառուցուի այս պահու պարական կան բաժնին պայտար, որ Ռիւնե Նասիոնին ամենէն փայլուններէն մէկը պիտի ըլլայ ։ Ճարտարապետը, Պ. Ֆիլիք Մի-ոն, պարական կան բաժնին ընդհանուր յանձնապետարին նշանակած ծրագրէն յառաջ-նորդուած, փորձած է ճշգրիտ վերարտադրութիւնը կանգնել Սպահանի ամենէն համբաւաւոր պալատներէն սէկուն, Մետրէսէ Մատուրան պայտարին, իր պատմական դրանը հետ Շէնքը, որ երկու յարիւն կը թաղկանայ, 110 քառակուսի մետրի ապուն մը ունի, զարդարուած ճշմարիտ արեւելեան պերճութեամբ մը, պարական երանգներով (մուկ-կապտոյն, պերու-զակ-կապտոյն, կանաչ եւ նարնջագոյն) ։ Պատուոյ ղողը կը բացուի երաժիշտներու քէօշիկ մը վրայ, հետեւը կը գտնուի պալատ մը, ուր պարական կան հողային ու ճարտարագործական բոլոր արտադրութիւնները պիտի ցուցադրուին... Պալատին ամենէն ինքնատիւր մասը պիտի ըլլայ իր տամակին (terrace), որ պիտի ունենայ երկու սենազարդ պորմեր (pavillon) զոր ճարտարագետը օրինակած է Սպահանի « Բառասուն » սիւնով Պալատին վրայէն ։ Այլ պորմերը, Խօթը մէթր բարձրութեամբ, պիտի յենուեն սիւներու անաստի մը

վրայ՝ որոնք պիտի ըսողականն բացմաստակ հայկերներու հետաքրքրաշարժ համախմբումէ մը, եւ լոյսի խաղաղութիւն միջոցաւ հրաշալի փառք մը պիտի ընդունին. գիշերը, եղբարու-կանուխութիւնը բիւրաւոր շողշողուն ու բաղ-մանփետն հուրը պիտի վառէ այն զարմանազան յակինթին մէջ ։ Գիթնապէն խան, պարսկական բաժանին ընդհանուր քովիսէր, այն փայլուն պայտը կառուցանելով՝ «Հազարումէկ գիշեր-ներու» գլուխ մը կ'երականացնէ ։ որ Անթուան հլաւան անգամ պիտի ապշեցնէր ։»

— Պ. Բաշինջաղեանց Բարիզ հասած է ամէն մը ի վեր ։ համակերելի արուեստագէտը մտադիր է երկու տարիի չափ մնալ մեր քաղաքը, եւ ինչ նկարչական արտադրութիւններով մաս-նակցիլ 1900ի մեծ արուեստահանդէսին ։

— Մեր աշխատակից Պ. Աղէքսանդր Մատու-հանի մէկ նամակէն կ'իմանանք, որ մտադիր է պատրաստել ընդարձակ գործ մը, «Ռուս քա-նաստեղծներ» արդարաւոյ՛, այդ գործը, որուն շա-հեկանութիւնը պէտք չունինք բացատրելու, պիտի ըսողականչ երեք հատորէ, որոնք պիտի հատուկանին ուսւ բանաստեղծներու լաւագոյն հայտնութիւնը հայերէն թարգմանութիւնը ։ Առաջին գրքում, կը գրէ Պ. Մատուհան, տեղի գր. ունին միայն Պուշկին եւ Լեւոնտիւով, որոնք ուսւ բանաստեղծութեան թագն ու պալին են կազմում ։ երկրորդ գրքում ։ բանաստեղծ-քա-ղապացիներ եւ ժողովրդական երգիչներ Նեկ-րասով ։ Պելչիկով, Կոլցով, Նեկիտին ։ երրորդ գրքում «արուեստն արուեստի համար» ուղղու-թեան ներկայացուցիչներ, Ալեքսէյ Տոլս-տոյ, Մայկով, Ֆետ, Պուշկինով, չորրորդ գրքում՝ երիտասարդ բանաստեղծներ՝ Նադսոն, Մինսկի, Ծորազ, Միրիժովսկի ։»

— Սեպտեմբեր 22ին Հռոմի մէջ մեծ չքեղու-թեամբ բացուեցաւ արեւելադէտներու համա-ժողովը ։ Ներկայ էին հազարէն աւելի արեւե-լադէտներ ։ Կեդրոնական դերը կը կատարէր հանրաժանութիւն մեծէր տէ Կուպրինադիւքը, որ այդ համաժողովին կազմակերպիչն է ։ Իրիւս Ռուսաստանի ներկայացուցիչ այստեղ կը զէս նուէր Պ. Կ. Սեդանց, որ կը «Հայաստան եւ Մեծն Պետրսը» աշխատութեան վրայ ճառ մը արտասանեց ժողովին մէջ ։ Պարսկաստանի ներկայացուցիչն էր հայազգի Մեկընի խան ։

— L'Arménieին մէջ կը կարգադէր թէ Տր. Մ. Էրանյան հրատարակել է Annales de l'Institut Pasteurին մէջ աշխատութիւն մը (որուն անփոփոխ մը Բարիզի Կենտրոնական Էնկերու-թեան հաղորդութեւ) շնչատական գործարան-ներու մէջ գտնուող մակաբոյծի մը (parasite) դերը, որ կ'երեւայ թէ ախտածնական կարեւոր զիւր մը ունի ցնցուցիչներու (bronche) եւ թոքի հիւանդութեանց արտադրումին մէջ ։

— «Արքիւս Սիւսնիթի»-ը կը Սեպտ. 30ի թուոյն մէջ հրատարակած է ԺԲ. Գարու հաշ թշկարան Միսիթար Հերացիին վրայ ուսումնասիրու-թիւնը, զոր Տր. Կ. Թորգոման կարգադարձ էր Բարիզի թշկական Ակադեմիային յուլիս 24ի նստին մէջ ։

ՊԱՏՐԱՐԻՆ ԶՐԱԺԱՐԱԿԱՆԸ

Բարիբաղն բոլոր թերթերը հրատարակեցին հոկտ. 11 թուականով Կ. Պոլսէն ուղղութեամբ սա հետագիրը ։

«Այսօր կայսերական իրաւէ մը ելաւ, որ կը վաւերացնէ հայկական բարեխոսութեան ուսումնասիրութեանը համար Նըլուրգ-Գէօշըք յատկապէս կարգուած յանձնախումբին հետեւ ։ Կառավարիկութիւնները ։ ա. Գաւառներու մէջ Հայոց երթեւեկը արգելող արտասովոր ստորերութեանց բարձումը, բաց ի կասկա-ծելի անձնուր պարագայէն ։ բ. Հայկական խողովութեանց ատեն քաղաքաւ եկեղեցիներ-լու, հաղորդներու, վանքերու վերայինութիւն կամ նորոգումը ։ կառավարական օգնութեամբ, գ. Կոտորածներու միջոցին սպաննուած կամ պաշտօնէ հրաժարեցուցումը հայ պատմութեան-ներուն առնելիքին վաւերում ։ դ. Նոթի-Քուշի որբանոցի մը կառուցումը ։ ե. Բանտարկուած յիստերիզիս Հայոց՝ ներում, եւ քանադէսըս հայու զէմ տրուած մահուան վճարին՝ մարիւ-ջնական բերգարգելութեան վերածում ։ Արթին փայլաւ այսօր սղգային վարչութեան հաղորդիչ այս իրաւունք ։ Հայոց պարտարքը հիմակ ետ պիտի առնէ իր հրաժարականը ։ Իրատէն կա-տարեալ գոհացում կուտայ Հայոց խնդրանք-ներուն(!!) ։ Սակայն բարեխոսութեան զոր-ծարկութիւնը տարակուսական է ։»

Պէտք չունինք մեր կողմէ մեկնութիւններ աւելցնելու ։ Հեռագիր, հեղուկան վերջաւ-րութեամբ, կը բաւէ ամէն բան մեկնելու ։ Կը շատանայ թարգմանելով «Թան»ի հոկտեմբեր 11ի թուոյն խորագրականին սա հատուածը ։

«... Որովհետեւ հայկական խնդիրը կը սպաւ-նար դարձնող սուր ձեւ ստանալ, Ապտիւ-Համիտ շատ սիրուն կերպով գործին մէջէն ե-լաւ ։ Անգամ մը եւս, պատրիարքը իր հրաժա-րականութեամբ էր՝ ազգային ժողովին հետ ։ Տաշնապ մը անխոսափելի կը թուէր ։ Շուտով իրատէ մը եկել է վերանորոգել կարգ մը խոս-տումներ որոնք ինչ ինչ կէտերու մէջ ծանրա-կիւր խոստովանութիւններ են եւ որոնք առ-համար անդամներ կրկնուած են արգէն Շուտով պատրիարքն ալ իր հրաժարականը ետ առել է եւ ներգայնակութիւնը կը տրէ հիմա Փուս-Փարուի եւ Նըլուրգ Գէօշի մէջ ։

«Կարելի է որ մէկ քանի խեղճ մարդիկ, այն յիստերիզիս Հայերուն մէջէն որոնց բանալ արձակումը ծանուցուած է, իրապէս օգտուին այս կարգադրութիւնը ։ Ատի յիշտ պատանական շահ մըն է, աւելի այն անհատներուն համար քան ինչ ինչ ազգային դատին ։ Ատի պատ-ճառ մը չէ որ դիտել յառնէ թէ Հայաստանի խնդիրը, ինչպէս ամէնայն հարցերը որ Սե-ւեիւն խնդիրը կը կազմեն, դեռ ճիշդ այն կէտին վրայ կը գտնուի ուր գալին թողութիւն 1895-96ի ջարդերը ։ »